

ve edebiyatları eserleri uzmanı oldu. Ancak bu görevi çok sürmedi. Yaş haddini kaldıran yeni üniversiteler kanununun çıkması üzerine Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Klasik Türkçe Metinler Kürsüsü hocalığına getirildi. Bu görevde iken 23 Mart 1964'te vefat etti.

Necati Lugal iyi bir medrese öğrenimi görmüş, sürekli okuyan, alçak gönüllülüğü ve sade yaşayışı ile dikkati çeken bir ilim adamı idi. Mesaisini, Türk tarih ve kültürüne ait değerli eserlerin neşrini yapmaya ve bunları Türkçe'ye çevirmeye hasretmiştir. Aydın Sayılı ile birlikte Fârâbî'nin "halâ" üzerine makalesini (Ankara 1951) ve "Fârâbî'nin Tabiat İlminin Kökleri Hakkında Yüksek Makaleler Kitabı"nın Arapça metinleriyle birlikte tercümelerini yayımlamıştır (*Belleten*, XVI/57 [1951], s. 81-122). Adnan Sadık Erzi ile beraber Viyana Millî Kütüphanesi'nde bulunan (nr. H. O 161), Fâtih Sultan Mehmed devrine ait *Münşeât Mecmuası*'nı (İstanbul 1956), Tâcîzâde Sâdî Çelebi'nin *Münşeât*'ini (İstanbul 1956), Fâtih Sultan Mehmed'in muhtelif seferlerine ait fetihnâmeleri (*İstanbul Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1956, II, 169-184; III, 177-192) ve İbn Bîbî'nin Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Ayasofya, nr. 2985) *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye* adlı eserinin I. cildini (Ankara 1957) neşretmiştir. Paris Bibliothèque Nationale (Suppl. Persan 1536) ve Gotha'da (Herzogl., Bibl. pt. 203) kayıtlı muhtasar "Selçuknâmeler"i Yazıcızâde Ali tercümesiyle karşılaştırarak neşre hazırlamıştır. Eserin I. cildi Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından basılmış (Ankara 1957), II ve III. ciltler ise yayımlanmamıştır. Ayrıca Faruk Sümer ile birlikte Ebû Bekr-i Tihriânî'nin *Kitâb-ı Diyârbekriyye* adlı eserini iki cüz halinde neşretmiştir (Ankara 1962, 1993).

Necati Lugal'ın Türkçe'ye çevirdiği eserler arasında Firdevsî'nin *Şâhnâme*'si başta gelmektedir. Şark İslâm klasikleri arasında ilk dört cildi yayımlanan eserin (İstanbul 1945-1955) hazır olan V ve VI. ciltleri henüz neşredilmemiştir. Yine Şark İslâm klasikleri arasında çıkan *Tezkire-i Devletşah* da (Ankara 1963; *Devletşah Tezkiresi*, İstanbul 1977) önemli tercümelelerindenidir. Ayrıca Ebû'l-Hasan Ali b. Nâsır b. Ali el-Hüseynî'den *Ahbarü'd-devleti's-Selcûkiyye*'yi (Ankara 1943), Nizâmeddin Şâmî'den *Zafernâme*'yi (Ankara 1949) ve Münecimbaşı Ahmed Dede'den Karahanlılar kısmını (İstanbul 1950) Türkçe'ye çevirmiştir. Osman Reşer ile

birlikte *Sehi Bey's Tezkere* (İstanbul 1942) ve Fuzulî, *des türkischen Dichters Fuzulî Poem "Laylâ Meğnun" und die gereimte Erzählung "Benk u Bâde"* (*Haşış und Wein*) (İstanbul 1943) adlı eserleri hazırlamıştır. Bunların dışında Muhammed b. Hüseyin el-Beyhaki'nin *Târîh-i Beyhaki*, Meâlî'nin *Hünkâr-nâme*, Muhammed Nazım'ın *Gazneli Sultan Mahmut'un Hayatı ve Zamanı*, Hüseyin Kulî'nin *Azerbaycan ve İran'ın Millî Birliği*, Gerdîzî'nin *Zeynü'l-ağbâr* ve Ali b. Mülûk el-Münşî'nin *Zafernâme* adlı eserlerini tercüme etmiş olup bu eserler Türk Tarih Kurumu Arşivi'nde bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Necati Lugal Armağanı, Ankara 1968, tür.yer.; Hasan Duman, "Necati Lugal", *Beyazıt Devlet Kütüphanesi 100 Yaşında*, İstanbul 1984, s. 53-54; Faruk Sümer, "Prof. Necati Lugal", *TTK Belleten*, XXVIII (1964), s. 305-309; İbrahim Ağâh Çubukçu, "Prof. Necati Lugal ve Eserleri", *AÜİFD*, XII (1964), s. 129-133; Osman Ersoy, "Profesör Necati Lugal'ın Ardından", *Kütüphaneciliğin Sesi*, II, Ankara 1964, s. 24; W. Björkman, "Necati Lugal, Gestorben am 23. 3. 1964 in Ankara", *Isl.*, XLI (1965), s. 261-262; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, "Hocam Necati Lugal'ın Hatırasına", *Millî Eğitim*, sy. 85, Ankara 1989, s. 68-72; İ. Parlatır, "Lugal, Necati", *TA*, XXIII, 96.

MİHİN LUGAL

LUGAT

(bk. SÖZLÜK).

LUGAT-ı FÜRS

(لغت فارس)

Esedî-i Tûsî'ye (ö. 465/1073) ait Farsça'nın en eski sözlüklerinden biri (bk. ESEDÎ-i TÛSÎ).

LUGAT-ı HALÎMÎ

(bk. BAHRÛ'L-GARÂİB).

LUGAT-ı NÂCÎ

(لغت ناجی)

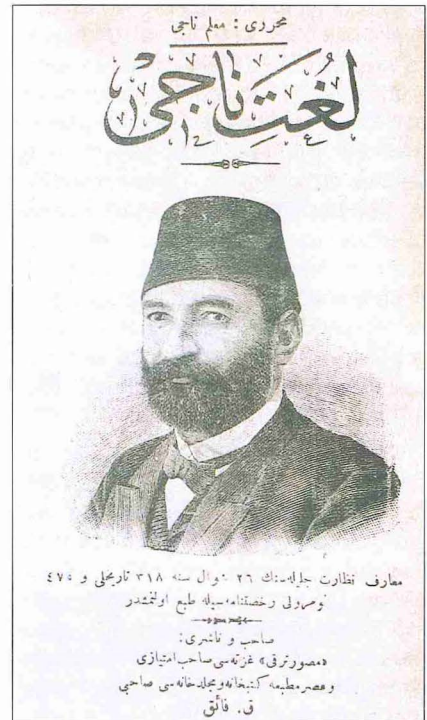
Muallim Nâci'nin (ö. 1893)

Batı kaynaklı kelimelere de yer verilen Osmanlıca sözlüğü.

Lugat-ı Nâci, 1850'li yıllarda *Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye* ile çok basit bir şekilde yayımına başlanan Osmanlıca sözlüklerin gelişmiş bir örneğidir. Türk

dilinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerle bu tür sözlüklerde pek bulunmayan Türkçe'ye Batı dillerinden girmiş bazı kelimelere de yer veren lugatta yaklaşık 18.000 madde başı mevcuttur. Bunların 14.000 kadarı Arapça, 3000 kadarı Farsça, geri kalanı da Batı kaynaklı kelimelerdir. Eserde madde başlarının edebî dilde kullanılan kelimelerden seçilmesine özen gösterildiği belirtilmektedir. 1850'li yıllardan *Kâmûs-ı Türkî*'nin yayımlandığı 1899-1900 yıllarına kadar hazırlanan, aralarında Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehce-i Osmânî*'si, Hüseyin Remzî'nin *Lugat-ı Remzî*'si ve Ebüzziyâ Tefîk'in *Lugat-ı Ebüzziyâ*'sının da bulunduğu sözlüklere göre Nâci'nin lugatı kelimelerin seçilişi, anlamlandırma ve örnek cümleler bakımından daha ileri bir seviyede kabul edilmektedir. Ancak 1895 yılından itibaren yayımına başlanan Mehmed Salâhî'nin *Kâmûs-ı Osmânî*'si düzeni ve örnekleri bakımından *Lugat-ı Nâci*'den daha iyi bir sözlük olduğu gibi Nâci'nin eseri modern sözlükçülük açısından *Kâmûs-ı Türkî*'ye göre çok gerilerdedir. Muallim Nâci'nin eserde bazı kelimelerin asıl (fasih) şekillerini değil Türkçe'deki telaffuzlarını esas alması bir ye-

Lugat-ı Nâci'nin 1322 tarihli üçüncü baskısının kapağı

nilik sayılmıştır. Müellif lugatın bu özelliğini bizzat kendisi de belirtmiş ve hangi kelimenin nasıl kullanılması gerektiği hususunda girişte bilgi vermiştir. Bu arada kelimelerin asıl dillerindeki anlamları değişik Türkçe'de kazandıkları mânalar gösterilmiştir. *Lugat-ı Nâcî*'de yer yer *Kâmûs-ı Türkî*'de çokça görülen, "sözlük dışı açıklama" denebilecek bazı notlara da rastlanmaktadır. Eserde yalnızca kelimelerin hangi dilden geldiği belirtilmiş, mutlaka bulunması gereken gramer kısıltmalarına ise yer verilmemiştir. Bu arada madde başları içinde bazı ara maddeler, deyim ve terkipler de kaydedilmiştir. Özellikle "fetvâ" kelimesinden sonra bir kısım kelimeler hakkında uzun açıklamalar yapılmış ve bazı özel isimlere de yer verilmiştir. *Lugat-ı Nâcî*'nin bir özelliği de müellifin kendi şiirlerinden veya başka şairlerden örnek olarak çeşitli mısra ve beyitlerin yazılmış olmasıdır.

1306 (1891) yılında *Çocuklar İçin Lugat Kitabı* adıyla ve fasiküller halinde yayımlanmaya başlanan sözlüğün ancak "fetvâ" kelimesine kadar olan yarısı basılabilmiş, Nisan 1893'te Muallim Nâcî'nin ölümü üzerine geri kalan kısmı notlarına ve müsveddelerine dayanılarak 1894'te arkadaşı Müstecâbîzâde İsmet tarafından tamamlanmıştır. Müstecâbîzâde İsmet, "nâcî" kelimesini açıkladıktan sonra bir de "Nâcî" maddesi ekleyerek burada Muallim Nâcî'nin hayatı ve eserleri hakkında derli toplu ilk bilgileri vermiştir. *Lugat-ı Nâcî* önce kelimelerde hareketlerin esas alındığı bir düzenlemeyle basılmış, aynı şekilde 1317 (1899) ve 1318 tarihlerinde iki defa daha basıldıktan sonra 1322'de (1906) dördüncü baskısını yapan Kırkor Fâik Efendi'nin isteği üzerine eseri Tâhirülmevlevî harf sırasına göre yeniden tertip etmiştir. Tâhirülmevlevî bu esnada bazı kelimelerin yazılış ve açıklanmalarında tasarrufla bulunmuş, Nâcî'nin verdiği örnek mısra ve cümleleri değiştirerek kendisinden ve başka şairlerden yeni örnekler, hatta II. Meşrutiyet'ten sonraki baskılarda dönemin siyasi atmosferini yansıtan cümleler ilâve etmiştir (Yetiş, *TDL*, sy. 616, s. 417-423).

Kitap, 1978 yılında Faruk K. Timurtaş'ın Muallim Nâcî'nin hayatı ve edebî kişiliği üzerine bir değerlendirmesiyle birlikte ofset usulüyle tekrar basılmıştır. Eser, amatörce hazırlanmış bir sözlük olmasına rağmen biraz da müellifinin şöhreti dolayısıyla önemini uzun süre korumuş, daha sonra Zeki Efendi'nin düzenlemesiyle bundan *Küçük Lugat-ı Nâcî* (ts.) adıyla yeni bir sözlük yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muallim Nâcî, *Lugat-ı Nâcî*, İstanbul 1317; Faruk K. Timurtaş, "Muallim Nâcî ve *Lugat-ı*", a.e. (İstanbul 1978) içinde, s. 5-16; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1979, II, 989; Tâhirülmevlevî, *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemeleri* (haz. Atilla Şentürk), İstanbul 1991, s. 66-69; Yakup Şafak, "Lugat-ı Nâcî ve Kamus-ı Türkî'deki Farsça Kelimelerin İmlâ ve Telaffuz Yönünden Karşılaştırılması", *Yedi İklim*, sy. 46, İstanbul 1994, s. 80-83; Kâzım Yetiş, "Lugat-ı Nâcî Ne Dereceye Kadar Muallim Nâcî'nindir?", *TDL*, sy. 616 (2003), s. 417-423; İsmail Kara, "Lugat-ı Nâcî", *TDEA*, VI, 101-102.

ABDULLAH UÇMAN

LUGATNÂME

(لغت نامه)

Ali Ekber Dihhudâ'nın

(ö. 1955)

Fars diliyle ilgili

büyük ansiklopedik sözlüğü.

Dihhudâ'nın ve aralarında Muhammed Muîn, Zebîhullah Safâ, Celâleddin Hümâî, Hanbâbâ Beyânî, Muhammed Pervîn Gûnâbâdî, Muhammed Debîr Siyâkî, Seyyid Ca'fer Şehidî, Alinakî Münzevî gibi şahsiyetlerin de bulunduğu yardımcıların (listesi için bk. *Luğatnâme*, Mukaddime, s. 312-315, 363-368) hazırladığı eser uzun bir çalışma sonunda tamamlanabilmiştir. Dihhudâ'nın I. Dünya Savaşı yıllarında başladığı tarama çalışmaları, daha sonra bir kurum çatısı altında bir grup ilim adamı ve yardımcıların katkısıyla sürdürülmüştür. Eser hazırlanırken başta Farsça ve Arapça sözlükler olmak üzere tarih, coğrafya, tıp, astronomi, matematik, felsefe, kelâm, fıkıh, hadis gibi bilim dallarına ait 2000'in üstünde esere başvurulmuş ve çalışma sırasında toplanan fişlerin sayısı 3 milyonu bulmuştur.

Luğatnâme'nin telifi ve basılması için 1945 yılında çıkarılan bir kanunla devlet desteği sağlandı. Bunu gerçekleştirmek, ayrıca klasik ve modern metinler üzerinde yeni taramalar yaptırarak eseri genişletmek, *Luğatnâme*'den faydalanıp bazı özel sözlükler düzenlemek ve Dihhudâ'nın eserlerini bastırmak amacıyla *Lugatnâme* Enstitüsü (Sâzmân-ı *Lugatnâme*, Müessese-i Ferheng-i Dihhudâ) adıyla bir kurum oluşturuldu. Bu sırada esere "Dâiretü'l-maârif-i Fârsî, Dâiretü'l-maârif-i Âkâ-yı Ali Ekber Dihhudâ ve Ferheng-i Âkâ-yı Dihhudâ" gibi adlar verilmesi teklif edildiyse de Dihhudâ bu iddialı isimler yerine *Luğatnâme*'yi tercih etti. İlk önce Ali Ekber Dihhudâ'nın evinde ve onun başkan-

lığında bir yazı kurulu oluşturularak telif ve basımla ilgili çalışmalar başlatıldı. Dihhudâ'nın 1955'te vefatı üzerine vasiyeti gereği eser İran halkına armağan edildi ve *Lugatnâme* Enstitüsü'nün çalışmaları Millet Meclisi'ne nakledildi; yine müellifin vasiyetiyle yazı kurulu başkanlığına Muhammed Muîn getirildi. 1957'den itibaren çalışmalar Muhammed Muîn'in başkanlığında Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde devam etti; basım, satış ve dağıtım işleri fakülte dekanlığının yönetimine bırakıldı. 1975 yılına kadar Edebiyat Fakültesi içinde sürdürülen çalışmalara bu tarihten sonra müstakil bir binada devam edildi. Muîn'in 1966'da rahatsızlanması üzerine, kurumun Edebiyat Fakültesi'ne taşınmasından bir süre sonra çalışmalara katılmış olan Seyyid Ca'fer Şehidî kendisine vekâlet etti ve Muîn 1971'de vefat edince de yazı kurulu başkanlığına getirildi; *Luğatnâme* onun yönetiminde tamamlandı.

Farsça'nın en geniş sözlüğü olma özelliğini taşıyan ve alfabetik olarak düzenlenen eserde kelimelerin çoğunda kronolojik sırayla şiir veya nesir örnekleri (şevâhid) verilmiştir. Sözlükler dışında taranan eserlerden derlenen ve diğer sözlüklerde bulunmayan birçok kelime, terkip ve "mesele" yer verilmesiyle sözlüğün kapsamı genişlemiş, aynı zamanda eser, eski metinlerde karşılaşılan güçlüklerin çözümünde önemli bir kaynak teşkil etmiştir. Ayrıca Türkçe, Moğolca, Hintçe, Fransızca, İngilizce, Almanca ve Rusça gibi dillerden Farsça'ya geçen çok sayıda kelime de sözlükte yer almıştır. Kelimelerin eş anlamlıları ile karşıt anlamlılarının zikredilmesi, normal kullanımları yanında terim anlamının da verilmesi, bu arada mahallî kullanımlara işaret edilmesi sözlüğün bir diğer özelliğidir. Yeni buluşlarla ilgili terimlerde kavramın Farsça ile karşılanması mümkünse Farsça'sı tercih edilmiş, bu olmadıkça yabancılık şekli alınmıştır. *Luğatnâme*'de ansiklopedik mahiyetinin gereği olarak kişiler ve yerler hakkında da belli başlı temel kaynakları gösterilmek suretiyle bilgi verilmiştir. Tarihî şahsiyetlere ait fotoğraflar, ayrıca haritalar ve istatistik cetvelleri sözlüğün değerini arttıran diğer hususlardır.

Luğatnâme'nin telif edildiği döneme kadar kaleme alınan Fars diline dair çalışmaların bu dilin kendi esaslarına ve klasik dönem dilcilerinin eserlerine dayanmayıp Batı dillerinin veya Arapça'nın bir taklidi olduğu, bu sebeple *Luğatnâme*'nin çeşitli yerlerinde verilen Farsça'nın